

อุปลักษณในการศึกษาอินเทอร์เน็ต

อาทิตย สุริยวงศกุล

บทความนี้พยายามพิจารณาว่าวัตถุในการศึกษาหรือสนามของการศึกษาที่เรียกว่า “อินเทอร์เน็ต” นั้นสามารถหมายถึงอะไรได้บ้าง งานศึกษานี้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับการศึกษาอินเทอร์เน็ตจำนวนหนึ่ง ผ่านการมองด้วยแนวคิดอุปลักษณเชิงมโนทัศน์ (conceptual metaphor) เพื่อตอบคำถามว่า อุปลักษณแต่ละแบบทำให้เราเข้าใจอินเทอร์เน็ตในหน้าตาแบบไหน และความเข้าใจดังกล่าวมีข้อจำกัดอย่างไร¹ และส่งผลต่อการพูดถึงนโยบายสาธารณะเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ตอย่างไร

แนะนำแนวคิดอุปลักษณเชิงมโนทัศน์อย่างย่อ

แนวคิด “อุปลักษณเชิงมโนทัศน์” นั้นเสนอว่า มนุษย์เรานั้นเข้าใจโลกด้วยอุปลักษณ หรือขยายความอีกนัยก็คือ มนุษย์เรานั้นทำความเข้าใจและมีประสบการณ์กับเรื่องชนิดหนึ่ง ด้วยความเข้าใจและประสบการณ์จากเรื่องอีกชนิดหนึ่ง แนวคิดนี้เชื่อว่า อุปลักษณนั้นไม่ใช่เพียงการใช้ภาษาเปรียบเทียบเพื่อความสวยงาม แต่มันอยู่ในระบบคิดของมนุษย์ อยู่ในวิธีที่มนุษย์ใช้มองโลก เข้าใจโลก และสัมพันธ์ตัวเราเข้ากับโลก ไม่มีอะไรใน “หัว” ของเราที่ไม่ใช่อุปลักษณ และการที่มันปรากฏในภาษาก็เพราะมันสะท้อนสิ่งที่เราคิดในหัว โดยที่เราอาจไม่รู้ตัว แนวคิดอุปลักษณเชิงมโนทัศน์นี้ถูกเสนออย่างเป็นระบบและทำให้เป็นที่นิยมโดย George Lakoff และ Mark Johnson ในหนังสือของพวกเขาที่ชื่อว่า *Metaphors We Live By* (1980, เพิ่มบทกล่าวตามใหม่ในปี 2003)

ในหนังสือดังกล่าว Lakoff และ Johnson สำนวจการใช้ภาษา (อังกฤษ) เพื่อชี้ให้เห็นร่องรอยของอุปลักษณที่กำลังทำงานอยู่ ตัวอย่างเช่นร่องรอยของอุปลักษณ การโต้เถียง คือ สงคราม (Argument IS War) ที่ปรากฏอยู่ในประโยคเหล่านี้:

“He attacked every weak point in my argument.” (เขาโจมตีจุดอ่อนในข้อโต้แย้งของผม)

“I’ve never won an argument with him.” (ผมไม่เคยเถียงชนะเขาเลย)

1 อุปลักษณที่ใช้เข้าใจวัตถุในการศึกษานี้ หากพิจารณาจากผู้ใช้อาจพูดได้ว่ามีสองประเภท คือ 1) อุปลักษณจากภายในวัฒนธรรม เป็นอุปลักษณที่ผู้คนในวัฒนธรรมหนึ่งๆ ใช้ทำความเข้าใจวัตถุในการศึกษา; และ 2) อุปลักษณจากนอกวัฒนธรรม ในที่นี้คือนักวิชาการหรือนักการสื่อสารที่พยายามอธิบายวัตถุในการศึกษาด้วยอุปลักษณบางตัว ซึ่งอาจเป็นอุปลักษณคนละตัวกับผู้คนในวัฒนธรรมนั้นใช้ ที่สุดอุปลักษณดังกล่าวได้ขับเคลื่อนประเด็นบางอย่างของวัตถุในการศึกษาขึ้นมาและขณะเดียวกันก็ได้ซ่อนประเด็นบางอย่างให้หายไป (ไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม) อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากทฤษฎีอุปลักษณอุปลักษณทั้งสองประเภทนี้ไม่ต่างกัน เพราะต่างก็พยายามจะเข้าใจสิ่งใหม่ด้วยการดึงสิ่งที่เรารู้คุ้นเคย ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของอุปลักษณเชิงมโนทัศน์

“If you use that *strategy*, he’ll wipe you out.” (ถ้าคุณใช้ยุทธศาสตร์นั้น เขาล้มคุณไม่เหลือซากแน่)

“He *shot down* all of my arguments.” (เขาตีข้อโต้แย้งของผมตกหมดเลย)

Lakoff และ Johnson ชี้ว่า ในขณะที่เราพยายามจะโต้เถียงกับใคร เราจะคิดถึงการเตรียมข้อมูล วางแผนว่าจะพูดอะไรก่อนหลัง หากจุดอ่อนของข้อเสนอของเราเพื่อทำการป้องกันจุดอ่อนนั้น หว่าจุดอ่อนของอีกฝั่งคืออะไร แล้วโจมตีจุดดังกล่าวเหล่านั้น แม้ว่าการโต้เถียงและการทำสงครามจะเป็นความขัดแย้งคนละชนิดกัน คืออย่างแรกเป็นความขัดแย้งด้วยคำพูดและอย่างหลังเป็นความขัดแย้งด้วยอาวุธ แต่ในบางส่วนตัวเราก็เข้าใจ ลงมือปฏิบัติ และพูดถึง การโต้เถียงด้วยภาษาที่เราใช้กับสงคราม

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของอุปถัมภ์คือการถ่ายทอดมโนทัศน์ เช่นอุปถัมภ์ เวลา คือ เงิน (Time IS Money) นั้นยังหมายถึงว่า เวลา คือ ทรัพยากรที่มีจำกัด (Time IS a Limited Resource) และหมายถึงว่า เวลา คือ โภคภัณฑ์ที่มีค่า (Time IS a Valuable Commodity) เนื่องจากเราอยู่ในสังคมที่เงินเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและมีอยู่อย่างจำกัด ระบบที่อุปถัมภ์ทำงานแบบนี้ เราเรียกว่า “สิ่งทอดตาม” (*entailments*) สิ่งทอดตามนี้ทำให้เมื่อเราคิดถึงเวลา เราคิดถึงมันด้วยภาษาของเงิน (ใช้เวลา ลงทุนเวลา ประหยัดเวลา) ด้วยภาษาของทรัพยากรที่มีจำกัด (หมดเวลา ไม่มีเวลา มีเวลาพอ) และด้วยภาษาของสิ่งมีค่า (เสียเวลา ให้ความเวลา ขอขอบคุณสำหรับเวลา)

อุปถัมภ์ที่เราใช้และสิ่งทอดตามที่พ่วงมาด้วย จะเป็นตัวกรอบความคิดว่าเราจะคิดกับเรื่องหนึ่งๆ ได้อย่างไรบ้าง บทความนี้จะอภิปรายต่อไปว่ามันสำคัญกับการสื่อสารนโยบายสาธารณะที่เกี่ยวกับอินเทอร์เน็ตอย่างไร

อุปถัมภ์กับการสื่อสารนโยบายสาธารณะ

ในบทนำของหนังสือ *Remix* ลอว์เรนซ์ เลสลิก นักวิชาการนิติศาสตร์ชาวสหรัฐ ได้พูดถึงข้อควรระวังของการใช้อุปถัมภ์ สงคราม กับความขัดแย้งทางการเมืองและทางสังคม แม้เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ทั้งหมดจะเกี่ยวกับระบบลิขสิทธิ์ของสหรัฐอเมริกา แต่ข้อสังเกตถึงการยอมรับอุปถัมภ์บางอย่าง ซึ่งนำไปสู่การวางนโยบายสาธารณะ รวมถึงคำตัดสินของศาลฎีกา ก็น่าสนใจอย่างมาก เขาเริ่มต้นด้วยเรื่องเล่าเกี่ยวกับทัศนคติต่อ “สงคราม” ซึ่งมีความแตกต่างกันระหว่างวัฒนธรรมอเมริกันและวัฒนธรรมเยอรมัน ในขณะที่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับสงครามมีความหมายแง่ลบสำหรับคนเยอรมัน ซึ่งก็เป็นที่เข้าใจได้จากประสบการณ์เลวร้ายของพวกเขาในประวัติศาสตร์, สงครามนั้นไม่จำเป็นต้องมีความหมายแง่ลบเสมอไปสำหรับคนอเมริกัน เลสลิกอธิบายว่าไม่ใช่ว่าคนอเมริกันนั้นชอบสงคราม แต่เนื่องจากประสบการณ์ที่ผ่านมาของพวกเขา สงครามไม่ได้นำมาเฉพาะความสูญเสีย ในบางครั้งพวกเขาก็ยอมเสียสละบางอย่างไปกับสงคราม เพื่อจำกัดสิ่งที่เลวร้ายยิ่งกว่านั้น ด้วยประสบการณ์โรแมนติกเช่นนี้เอง ที่อนุญาตให้อุปถัมภ์ สงคราม ถูกใช้ในเรื่องความขัดแย้งทางการเมืองและทางสังคม อเมริกาประกาศสงครามกับยาเสพติด กับความยากจนกับการก่อการร้าย กับการเหยียดผิว กับโรคภัยต่างๆ ไปจนถึงกับจดหมายขยะ (Lessig 2008: xiii-xiv)

แต่ก็เช่นเดียวกับอุปถัมภ์อื่นๆ อุปถัมภ์ สงคราม ก็มีสิ่งทอดตามอันเลวร้ายไม่ได้ และสิ่งทอดตามนี้ได้ครอบและผลักดันนโยบายทางสังคม เลสลิกอ้างถึงการอภิปรายโดย Lakoff และ Johnson ถึงปาฐกถา “moral

equivalent of war” ของประธานาธิบดีจิมมี คาร์เตอร์:

มี “ศัตรู” ต่อ “ภัยต่อความมั่นคงของชาติ” ทำให้มีความต้องการที่จะ “กำหนดเป้าหมาย” “จัดระเบียบลำดับความสำคัญ” “สถาปนาสายการบังคับบัญชาใหม่” “ร่างยุทธศาสตร์ใหม่” “รวบรวมข่าวกรอง” “ระดมกำลัง” “บังคับการลงโทษ” “เรียกร้องให้เสียสละ” และอีกต่างๆ นานา อุปถัมภ์ สงคราม ชับแน่นความจริงบางประการ และปิดบังความจริงที่เหลือ อุปถัมภ์ไม่เพียงเป็นวิถีในการมองความจริง มันยังได้ออกใบอนุญาตไปสู่การเปลี่ยนแปลงนโยบาย และการดำเนินการทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ การยอมรับอุปถัมภ์ได้มอบคุณในทางเหตุผลให้การแทรกแซงบางอย่าง: มันมีศัตรูที่มีเจตนาร้ายจากต่างชาติภายนอก (วาดภาพโดยนักวาดการ์ตูนเป็นชาวอาหรับโปกห์หัว); เร็วแรงพละกำลังที่จำเป็นต้องทุ่มเทให้กับสิ่งที่มีความสำคัญสูงสุด; ประชาชนต้องยอมเสียสละ; ถ้าเรารับมือกับการคุกคามดังกล่าวไม่ได้ เราก็จะไม่รอดชีวิต

เลสสิกชี้ว่าสิ่งที่ทอดตามนั้นมาจากความหมายโดยนัยที่ชัดเจนของ “การต่อสู้เพื่อความอยู่รอด”: การต่อสู้ดังกล่าวจะดำเนินอย่างไม่มีข้อจำกัด มันเป็นการชี้ขาดที่จะถล่มถึงสาเหตุ, การไม่เห็นพ้องกันเป็นการช่วยเหลือศัตรู เป็นดั่งการกบฏหรือใกล้เคียง, ชัยชนะคือผลลัพธ์เพียงอย่างเดียวที่ฝ่ายหนึ่งจะมุ่งหมายได้ อย่างน้อยก็ในที่แจ้ง, การประนีประนอมคือความพ่ายแพ้ ซึ่งโดยสรุปก็คือ เราไม่มีทางเลือกอื่น นอกจากจะต้องสู้ และจะต้องทำทุกวิถีทางเพื่อที่จะชนะ ไม่ว่าจะต้องสูญเสียอะไรก็ตาม แม้สิ่งที่ทอดตามเหล่านี้ จะเข้าใจได้ในสถานการณ์อย่างสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งมีการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดจริงๆ แต่สิ่งที่เลสสิกพยายามจะชี้ให้เห็นก็คือ มันอันตรายเพียงใดเมื่ออุปถัมภ์ สงคราม ได้ถูกนำมาใช้ในบริบทอื่นๆ ที่ในความเป็นจริงแล้วความอยู่รอดไม่ใช่เดิมพัน หรือพูดอีกอย่างคือ การใช้อุปถัมภ์ที่ผิดฝาผิดตัว อาจนำไปสู่ความเข้าใจสถานการณ์ที่ไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริง และนำไปสู่การวางนโยบายสาธารณะที่ผิดพลาดได้

หลายมโนทัศน์ “อินเทอร์เน็ต” และความวุ่นวายในการเปรียบเทียบ

อุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์และสิ่งที่ทอดตามของมันไม่ได้ล่องลอยมาจากอวกาศ แต่มาจากประสบการณ์ทางร่างกายของเราและการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัว Lakoff และ Johnson อธิบายในบทกล่าวตามของหนังสือ *Metaphors We Live By* (2003: 254-255) ว่า อุปถัมภ์เชิงซ้อน (complex metaphor) นั้นพัฒนาขึ้นมาจาก อุปถัมภ์พื้นฐาน (primary metaphor) ซึ่งมีฐานอยู่บนประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของเรา โดยมันเชื่อมโยงประสบการณ์ทางความรู้สึก-การเคลื่อนไหวของเรา เข้ากับขอบเขตความรู้ในการตัดสินใจของเรา พวกเขายกตัวอย่างอุปถัมภ์ ความรัก คือ ความอบอุ่น (*Affection IS Warmth*) ว่ามาจากประสบการณ์เริ่มแรกของเรา ที่ความรักนั้นสอดคล้องกับประสบการณ์ทางร่างกายที่ได้รับความอบอุ่นจากการถูกกอด หรืออุปถัมภ์ การเห็น คือ การรู้ (*Seeing IS Knowing*) ซึ่งสำหรับเด็กในตอนเริ่มแรกแล้ว “เห็น” มีความหมายตามอักษร คือเกี่ยวข้องกับวิสัยทัศน์เท่านั้น ต่อมาจึงมีสถานการณ์ที่การเห็นกับการรู้นั้นรวมเข้าด้วยกัน เช่น ในเวลาที่เด็กพูดว่า “เห็นพ่อเข้ามา” การเห็น

และการรู้ขึ้นเกิดขึ้นพร้อมๆ กัน จนหลังจากนั้นมันจึงชัดเจนว่ามีการใช้ “เห็น” ในเชิงอุปถัมภ์ เช่น “เห็นที่ฉันทิดใหม่” ซึ่งเป็นเรื่องการเรียนรู้ ไม่ใช่การเห็นตามอักษร

จึงไม่น่าแปลกใจ หากผู้คนในต่างวัฒนธรรม ที่อาจมีอุปถัมภ์พื้นฐานแตกต่างกัน หรือมีประสบการณ์ครั้งแรกกับอินเทอร์เน็ตในสถานการณ์และบริบทต่างกัน จะใช้อุปถัมภ์เชิงซ้อนสำหรับอินเทอร์เน็ตที่ต่างกัน

นอกจากนี้ ยิ่งอินเทอร์เน็ตพัฒนามากขึ้นและแพร่หลายขึ้น มันก็ยิ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับทุกสิ่งที่เราพอจะจินตนาการถึงได้ และนั่นก็ทำให้เป็นไปได้ที่จะเปรียบเทียบอินเทอร์เน็ตกับสิ่งต่างๆ มากขึ้น อินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือสื่อสาร เป็นเครือข่ายขนาดใหญ่ เป็นคลังข้อมูลระดับโลก เป็นโลกเสมือนอีกโลกหนึ่ง เป็นพื้นที่เชิงสารสนเทศที่ซับซ้อนกับพื้นที่ทางกายภาพ เป็นอะไรอีกสารพัด

ปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นคือ การที่อินเทอร์เน็ตเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ มากมายทำให้งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตมีจำนวนมหาศาล ทั้งจากสาขาเช่น สังคมวิทยา กฎหมาย วัฒนธรรมศึกษา นิเทศศาสตร์ หรือวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์ ทำให้การทบทวนวรรณกรรมให้ครอบคลุมมุมมองจากทุกสาขาเป็นไปได้ยาก สิ่งนี้ Donald Case (2002 อ้างใน Cavanagh 2007: 3) พบในแวดวงวิชาการก็คือ เนื่องจากงานศึกษามีมากเกินไปจนจะอ่านได้หมด นักวิชาการจึงเลือกอ่านเฉพาะงานจากมุมมองที่ตนให้ความสำคัญ ซึ่งโดยมากจะมาจากแวดวงวิชาการที่ตัวเองใกล้ชิด สิ่งนี้ถ่างช่องว่างความเข้าใจต่ออินเทอร์เน็ตระหว่างสาขาให้มากขึ้นไปอีก นักวิจัยในแวดวงหนึ่งรู้ความเป็นไปของแวดวงอื่นอย่างจำกัด ผลงานคล้ายๆ กันออกมาโดยไม่รู้ตัว ซึ่งก็ยิ่งเพิ่มภาวะสารสนเทศล้นเกินเข้าไปอีก นำไปสู่ความยากลำบากที่จะสรุปการศึกษาต่างๆ เกี่ยวกับอินเทอร์เน็ตให้สอดคล้องและไม่ขัดแย้งกันเอง เนื่องจากแต่ละการศึกษาใช้วิธีต่างกัน ตั้งคำถามจากมุมมองต่างกัน จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่พวกมันจะนำไปสู่ข้อสรุปที่แตกต่างอย่างมาก จนราวกับว่ามันศึกษาคนละอินเทอร์เน็ตกัน (Burnett และ Marshall 2003: 65 อ้างใน Cavanagh 2007: 4)

การใช้วิธีศึกษาหรือตั้งคำถามต่างกันนั้นไม่ใช่ปัญหา แต่ปัญหาอยู่ที่ตัววัตถุในการศึกษานั้นอาจไม่เหมือนกันเลย แม้ทุกการศึกษาจะเรียกมันว่า “อินเทอร์เน็ต” เหมือนกันก็ตาม ความเข้าใจของเราเกี่ยวกับวัตถุในการศึกษาหมายความว่าเรารู้อะไรบ้างแล้วเกี่ยวกับวัตถุดังกล่าว และในที่สุดมันจะส่งผลต่อการตั้งคำถามวิจัยด้วย

Cavanagh (2007) เสนอว่าในวรรณกรรมจำนวนมากเกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ต เราอาจแบ่งนิยามของอินเทอร์เน็ตได้เป็นสามประเภทหลัก คือ อินเทอร์เน็ตที่เป็นพื้นที่ทางสังคม, อินเทอร์เน็ตที่เป็นสื่อกลาง (medium), และอินเทอร์เน็ตที่เป็นเทคโนโลยี โดยการแบ่งนี้เป็นการแบ่งทางทฤษฎีเท่านั้น ในทางปฏิบัติสำหรับผู้ใช้อินเทอร์เน็ตแล้ว อินเทอร์เน็ตอาจจะเป็นได้หลายอย่างหรือไม่เป็นเลยสักอย่างในสามอย่างนี้เลยก็ได้ ส่วน Dawn Nafus (2003: 189-190) อ้างสิ่งที่ Strathern วิเคราะห์วิธีที่เราสะสมบริบททางสังคมลงไปในเรื่องของ ว่าอินเทอร์เน็ตนั้นก็เหมือนกับสังคม คือมันทำตัวเป็นสนามทางสังคมพร้อมๆ กับที่มันทำตัวเป็นวัตถุ ปัญหาที่ Cavanagh ชี้ก็คือ ผู้ศึกษาเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ตมีแนวโน้มที่จะพูดถึงอินเทอร์เน็ตโดยใช้นิยามสามอย่างนี้สลับไปสลับมาอย่างอิสระตามอำเภอใจ และมักไม่แจ้งให้ผู้อ่านทราบด้วยว่ากำลังใช้นิยามไหนอยู่ สิ่งนี้คือปัญหา เนื่องจากมันทำให้อินเทอร์เน็ตในฐานะวัตถุในการศึกษาคคลุมเครือไม่ชัดเจน และทำให้ลำบากที่ผู้อ่านจะจับงานศึกษาสองชิ้นขึ้นไปมาสนทนากัน

นิยามที่ Cavanagh และ Nafus เสนอเป็นนิยามตามอุปถัมภ์เชิงมนทัศน์ที่ใช้ทำความเข้าใจอินเทอร์เน็ต ดัง

ที่เราได้เห็นไปบ้างแล้ว การเลือกใช้อุปลักษณะเชิงมนทัศน์แต่ละอัน นำมาซึ่งสิ่งทอดตามอันเล็งไม่ได้ต่างๆ และในขณะที่สิ่งทอดตามจำนวนหนึ่งได้ช่วยเราในการความเข้าใจเรื่องต่างๆ สิ่งทอดตามอีกจำนวนหนึ่งก็ได้สร้างภาพจินตนาการที่ผิดไปจากสภาพที่เกิดขึ้นจริง ในส่วนที่เหลือของบทความนี้ เราจะลองสำรวจอุปลักษณะเชิงมนทัศน์บางส่วนที่ถูกใช้ทำความเข้าใจอินเทอร์เน็ต พร้อมทั้งอภิปรายข้อจำกัดบางประการของมัน

เครือข่ายแห่งความเท่าเทียม: มุมมองติดตัวแต่กำเนิดของอินเทอร์เน็ต

ตัวอย่างอุปลักษณะเชิงมนทัศน์อันหนึ่งที่ติดตัวอย่างแยกไม่ออกกับอินเทอร์เน็ต (internet) ก็คืออุปลักษณะ เครือข่าย (network) ซึ่งนิยมใช้กล่าวถึงโครงสร้างของอินเทอร์เน็ตในทางทฤษฎีหรือทางอุดมการณ์ สิ่งทอดตามของอุปลักษณะเครือข่ายนี้คือ การไม่มีศูนย์กลาง การกระจายทรัพยากรและการตัดสินใจ ความไม่มีลำดับชั้น ความสัมพันธ์ที่สมมาตรและเท่าเทียมกันระหว่างจุดสองจุด การที่จุดๆ หนึ่งในเครือข่ายสามารถเข้าถึงได้จากจุดที่เหลือทั้งหมด และความเปิดกว้างให้จุดที่หลากหลายมาเชื่อมต่อกับเครือข่าย สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงเป็นอุดมคติทางเทคโนโลยีของโครงสร้างพื้นฐานอินเทอร์เน็ต (ตามคำอธิบายที่มักได้ยินบ่อยครั้งว่า อินเทอร์เน็ตถูกออกแบบให้ทำงานได้โดยไม่ต้องมีศูนย์กลาง เซิร์ฟเวอร์ใดฟังไปจากระเบิดปรมาณู เซิร์ฟเวอร์ที่เหลือก็ยังสามารถทำงานเชื่อมต่อกันได้) แต่ยังคงคล้องกับอุดมการณ์เสรีนิยมที่มาพร้อมกับอินเทอร์เน็ตตั้งแต่ยุคเริ่มแรก และยังมีอิทธิพลต่อการศึกษาอินเทอร์เน็ตอยู่จนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม นักสารสนเทศศาสตร์ที่ศึกษาโครงสร้างพื้นฐานของอินเทอร์เน็ตกลับพบว่า ภาพเหล่านั้นไม่ตรงกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับอินเทอร์เน็ตในปัจจุบัน กล่าวคือ พวกเขาพบว่าเว็บไซต์ต่างๆ นั้นกระจุกตัวเป็นกลุ่มหรือ ‘ทวีป’ สี่ทวีปหลัก การเชื่อมโยงระหว่างเว็บไซต์ใหญ่กับเว็บไซต์เล็กเป็นไปในลักษณะอสมมาตรที่วิ่งไปในทิศทางเดียว เว็บไซต์เล็กๆ จำนวนมากเชื่อมไปหาเว็บไซต์ใหญ่ แต่เว็บไซต์ใหญ่จะเชื่อมกับเว็บไซต์ใหญ่ด้วยตัวเอง ไม่เชื่อมกลับมาหาเว็บไซต์เล็ก² และอาจมีเว็บไซต์จำนวนถึงหนึ่งในสี่ของทั้งหมดที่เป็นเกาะเล็กๆ หลุดออกไปจากทวีปดังกล่าว ส่วนความหลากหลายนั้นอาจมีในระดับโครงข่ายแต่สุดท้ายแล้วทั้งหมดก็ต้องทำงานประสานกันด้วยมาตรฐานชุดหนึ่ง (ซึ่งกำหนดโดยคนหรือองค์กรกลุ่มเล็กๆ) อยู่ดี (Cavanagh 2007: 48-56)

ภาพจินตนาการถึงความเท่าเทียม ไม่มีลำดับชั้นทางสังคม ประชาธิปไตย และความเป็นอิสระในชุมชนอินเทอร์เน็ต ก็ถูกวิพากษ์เช่นกันว่าไม่สะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้นจริง (O’Neil 2009) แม้สมาชิกในชุมชนออนไลน์อย่างวิกิพีเดียหรือลินุกซ์เดเบียนจะทำงานร่วมกันโดยไม่เห็นหน้าค่าตา (ซึ่งพอจะอนุมานได้ว่า มันจะนำไปสู่การไม่เลือกปฏิบัติบนฐานของอัตลักษณ์ที่เห็นได้ด้วยตา) แต่ผู้ใช้แต่ละคนก็ไม่ได้เท่ากัน ผู้ใช้ใน “โครงการผลิตความรู้” เหล่านี้ถูกให้ความสำคัญหรือความเคารพตามความสามารถทางเทคนิคหรือภาวะความเป็นผู้นำในการจัดการความขัดแย้ง และผู้ใช้บางคนที่ได้รับการยอมรับก็จะได้รับมอบหมายให้มีสิทธิพิเศษบางอย่างในการจัดการกับตัวโครงการ เช่น สามารถเข้า

2 หรือกรณีภายในเว็บไซต์เครือข่ายสังคมออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก หรือ ทวิตเตอร์ ก็มีความสัมพันธ์ทั้งแบบสมมาตรและอสมมาตรเช่นกัน. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้สองคนในเฟซบุ๊ก ถ้ามี จะเป็นความสัมพันธ์แบบสมมาตรหรือความสัมพันธ์ร่วมกันสองฝ่าย (mutual) คือต่างฝ่ายต่างก็เป็น ‘เพื่อน’ กัน ในขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้กับหน้าแฟน (Fan Page) เป็นความสัมพันธ์แบบอสมมาตรหรือความสัมพันธ์แบบทางเดียว ที่ผู้ใช้จะเป็น ‘แฟน’ ของหน้าแฟน แต่หน้าแฟนจะไม่ใช่ ‘แฟน’ ของผู้ใช้. ส่วนกรณีทวิตเตอร์ ความสัมพันธ์ของผู้ใช้สองคน ถ้ามี สามารถเป็นได้ทั้งแบบร่วมกันสองฝ่าย คือต่างก็ ‘ตาม’ (follow) ข่าวสารซึ่งกันและกัน และแบบที่มีผู้ใ้รายหนึ่งตามข่าวผู้ใ้กรายหนึ่ง แต่ผู้ใ้รายหลังไม่ได้ตามกลับ.

ถึงเครื่องมือพิเศษสำหรับการปิดกั้นผู้ใช้ที่ก่อความวุ่นวาย หรือได้รับสิทธิในการส่งรหัสโปรแกรม (source code) เข้าไปยังพื้นที่จัดเก็บข้อมูลหลักของโครงการ (ซึ่งไม่ใช่ทุกคนที่เข้าถึงได้)

กล่าวโดยสรุปก็คือ ภาพที่สิ่งทอดตามของอุปถัมภ์ เครือข่าย อาจชักนำให้เราคิดไปเองนี้ ทำให้มันเป็นไปได้ที่จะใช้ทฤษฎีว่าด้วยเครือข่ายมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ในอินเทอร์เน็ตได้อย่างผิดฝาผิดตัว (Cavanagh 2007: 38-47)

สินค้าฟุ่มเฟือย v สาธารณูปโภค: ความต่างระหว่าง “อินเทอร์เน็ต” เดียวกัน

ในโครงการศึกษาพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ไอซีที) ในเมืองเซนต์ปีเตอर्सเบิร์ก Nafus ใช้เวลา 12 เดือนระหว่างปี ค.ศ. 2000-2001 ลงสนามทำงานชาติพันธุ์วรรณนาบันทึกและวิเคราะห์การใช้ภาษาของคนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการใช้ไอซีทีด้วยวิธี “ตามรอยอุปถัมภ์” (follow the metaphor) อย่างที่ George E. Marcus ใช้ในงาน *Ethnography in/of the world system* (1995 อ้างใน Nafus 2003: 187) เขาพบว่าสำหรับคนท้องถิ่นแล้วอินเทอร์เน็ตนั้นเป็น วัตถุ ที่ไหลเวียนเช่นเดียวกับสินค้า วิธีที่คนส่วนใหญ่ในเซนต์ปีเตอर्सเบิร์กเริ่มเข้าถึงอินเทอร์เน็ต ก็คือการซื้อบัตรชำระเงินอินเทอร์เน็ต ในลักษณะเดียวกับบัตรเครดิตเมื่อถือสำหรับวัยรุ่นแล้ว พวกเขาจะซื้ออินเทอร์เน็ตก็ต่อเมื่อมีเงินเหลือ การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตเป็นเหมือนสินค้าตัวเลือกอย่างหนึ่ง ที่ใช้แล้วหมดไป และการบริโภคอินเทอร์เน็ตถูกเชื่อมโยงเข้ากับความฟุ่มเฟือย

ความคิดเกี่ยวกับความจำเป็นในรัสเซียนั้นเชื่อมโยงกับบรรดาระยะขั้น/สาธารณูปโภค (utility) การเข้าถึงน้ำ ไฟฟ้า และโทรศัพท์ ได้อย่างถ้วนหน้าตลอดเวลาถือเป็นสิทธิ์ที่รัฐพึงจัดทำให้ ในขณะที่การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตนั้นไม่ใช่คำว่า “ผู้ใช้” (user) ในภาษารัสเซียนั้นใช้คำว่า *portrebitel'* ซึ่งแปลตามตัวได้ว่า ผู้ต้องการ มีความหมายถึงคนที่มีความต้องการ คำนี้ใช้ได้กับผู้ใช้สาธารณูปโภคเช่นน้ำและไฟฟ้า แต่ใช้ไม่ได้กับผู้ใช้อินเทอร์เน็ต เช่นเดียวกับคำว่า “มีประโยชน์” ซึ่งในภาษารัสเซียเชื่อมโยงกับร่างกายและสุขภาพ และใช้กับสิ่งอย่างท้องขวางน่าอับอาย ในขณะที่เทคโนโลยีต่างๆ มักจะถูกอธิบายว่าเป็น “สิ่งอำนวยความสะดวกสบาย” มากกว่าจะ “มีประโยชน์” ดังนั้นแล้วท้องขวางน่าอับอาย “มีประโยชน์” มากกว่าอินเทอร์เน็ต

อุปถัมภ์ อินเทอร์เน็ต คือ วัตถุ ในบริบทของรัสเซียได้ทำให้ความสำคัญของประเด็นประโยชน์ใช้สอยลดลง และส่งผลถึงนโยบายสาธารณะ มีส่วนทำให้การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตไม่ใช่ประเด็นทางการเมือง เพราะไม่ใช่สาธารณูปโภคที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเข้าถึงโดยถ้วนหน้า (Nafus 2003: 194-196) สิ่งนี้ต่างจากกรณีสหรัฐอเมริกา ที่ Sally Wyatt พบว่าอินเทอร์เน็ตมีความเชื่อมโยงกับอุปถัมภ์สาธารณูปโภค ซึ่งนี้สามารถย้อนกลับไปได้ถึงอุปถัมภ์ การคำนวณ คือ สาธารณูปโภค (Computing IS Utility) เช่นเดียวกับไฟฟ้าและการคมนาคม

Virginia Postrel โจมตีอุปถัมภ์วิศวกรรมและสาธารณูปโภคอย่าง “ทางด่วนสารสนเทศ” และ “สะพานเชื่อมไปสู่อนาคต” ที่นักการเมืองนิยมใช้ ว่าสิ่งทอดตามของมันคือ การเสนอแนะถึงเงินทุนสนับสนุนจากรัฐบาล, คณะผู้เชี่ยวชาญ, และหน่วยราชการขนาดใหญ่ อนาคตของอินเทอร์เน็ตลักษณะนี้ จะต้องคาดเดาได้และมีเอกภาพ สะพานไปสู่อนาคตจึงไม่ได้เป็นเพียงสำนวนซ้ำๆ ซากๆ (cliché) แต่มันสะท้อนถึงระบอบผู้เชี่ยวชาญ (technocracy)

(Postrel 1998 อ้างใน Wyatt 2004: 251) อย่างไรก็ตาม ในคริสต์ทศวรรษ 1970 อุปถัมภ์สาธารณูปโภคเป็นที่แพร่หลายและมันได้ช่วยสร้างเครือข่ายที่รวดเร็วและวางใจได้ พร้อมกับส่งเสริมตัวแบบการควบคุมดูแลและวางข้อบังคับ ซึ่งเป็นเรื่องปกติสำหรับกิจการ “ผูกขาดโดยธรรมชาติ” ในสมัยนั้น และอุปถัมภ์ ทางด่วน ที่ อัล กอร์ ใช้ในการพูดถึง “ทางด่วนสารสนเทศ” (Information Superhighway) ไม่กี่วันหลังจากรับตำแหน่งรองประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาในปี 1992 ก็ได้นำไปสู่นโยบายจำนวนมากเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศระดับชาติในรัฐบาลคลินตันสมัยแรก

Wyatt ชี้ว่าตัวอุปถัมภ์เองนั้นประสบความสำเร็จมากกว่าตัวนโยบายเสียอีก เพราะมันสะท้อนค่านิยมสัญญาในเรื่องเสรีภาพและความสามารถในการเคลื่อนย้าย (mobility) ที่รถยนต์ได้มอบให้ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 พูดอีกอย่างคือ มันเป็นอุปถัมภ์ที่เข้ากันได้ดีมากกับความผันแบบอเมริกัน ไม่ต่างกับการปฏิบัติทางการเมืองที่อ้างว่าจะนำมาซึ่งสิทธิถ่วงหน้า เช่น ในที่ดิน ในการศึกษา ในกระบวนการทางการเมือง และในวิธีการผลิต, การปฏิวัติสารสนเทศก็อ้างในสิทธิถ่วงหน้าเช่นเดียวกัน เช่น ในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร

ความรู้สึกเปลี่ยนแปลงอย่างตื่นเตนในลักษณะนี้ คือสิ่งที่ Nafus ไม่พบในเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก เขาวิเคราะห์ว่ามันน่าจะมาจากลักษณะที่คนท้องถิ่นมองอินเทอร์เน็ต รวมทั้งวัฒนธรรมหลังสังคมนิยมในเรื่องวัตถุด้วย วัตถุข้าวของเครื่องใช้ในวัฒนธรรมหลังสังคมนิยมนั้นมีน้อยมากที่จะถูกมองเป็นชิ้นสมบูรณ์ไม่บุบสลาย วัตถุมักถูกมองเป็นชิ้นส่วนต่างๆ ที่ประกอบเข้าด้วยกัน และแยกออกจากกันไปประกอบรวมกับชิ้นส่วนอื่นเป็นของชิ้นใหม่ เราสามารถพบเห็นชิ้นส่วนโทรศัพท์โบราณจากยุคโซเวียตถูกใช้ร่วมกับโมเด็มต่ออินเทอร์เน็ต วัตถุในรัสเซียนั้นไม่ได้เฝ้าเพียงเพราะมีของที่ใหม่กว่าเข้ามา (Nafus 2003: 193) อีกทั้งในภาษาที่อธิบายกิจกรรมต่างๆ บนอินเทอร์เน็ต เขาพบว่ามีการอุปถัมภ์ อินเทอร์เน็ต คือ สถานที่ ด้วย เช่น การอธิบายว่าอินเทอร์เน็ตคือห้องสมุดขนาดใหญ่ (น 198-199) หรือการเล่าประสบการณ์ในห้องแชต ว่าเหมือนนั่งอยู่ที่โต๊ะกินข้าวหรือไนต์คลับ ที่ซึ่งได้พูดคุยกับคนคุ้นเคยหรือรู้จักคนใหม่ๆ (น 199-200) แต่สิ่งเหล่านี้ไม่ได้ถูกอธิบายในฐานะที่มันเป็นสิ่งที่ใหม่ถอดด้ามหรือสิ่งแยกออกไปจากโลกเดิม แต่ในฐานะที่มันเป็นสิ่งที่ต่อขยายเพิ่มเติมไปจากประสบการณ์เดิมที่พวกเขาทำมาช้านานอยู่แล้ว Nafus ใช้คำว่า *additive subjectivity* สำหรับ ‘อัตลักษณ์’ ของชาวรัสเซีย เทียบกับ *transformative identity* ของชาวตะวันตก เมื่อ *subjectivity* นั้นถูกมองเป็นกระบวนการที่เพิ่มเติมเข้าไปเรื่อยๆ และไม่มีอัตลักษณ์ที่หยุดนิ่ง การเปลี่ยนโฉมหน้าแบบการปฏิวัติจึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นไม่ได้

อุปถัมภ์สารสนเทศในพื้นที่ทางสังคม: การเลือกและการลิ้มประเด็นสาธารณะ

การมองว่าอินเทอร์เน็ตหรือไซเบอร์สเปซเป็น พื้นที่ แบบหนึ่ง ทำให้ Noah D Zatz (1998) สามารถจับเอา First Amendment ของรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกา ว่าด้วยเรื่องเสรีภาพในการพูดและเสรีภาพในการชุมนุมในพื้นที่สาธารณะมาใช้กับไซเบอร์สเปซ เขาเทียบไซเบอร์สเปซเป็นดัง เมือง ที่มีตึกรามบ้านช่องห้างร้าน หรือ “สถานที่” (places) ซึ่งนำไปสู่การพูดถึง “สถานที่ในช่วงระหว่าง” (places in between) เขายกตัวอย่างต่างๆ เช่น ถนน

ทางเท้า และสวนสาธารณะ ที่พลเมืองสามารถจับกลุ่มแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่างๆ ได้อย่างอิสระ พร้อมๆ กับที่มัน เป็นช่องทางในการเข้าถึงสถานที่อื่นๆ พร้อมกับนำเสนอว่า “สถานที่ในช่วงระหว่าง” นี้ เป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรม ประชาธิปไตยอเมริกัน ในบริบทวัฒนธรรมของสหรัฐอเมริกา การอ้างอิง First Amendment ได้ทำให้ฐานข้อเสนอ ที่ Zatz จะเสนอต่อไป หนักแน่นมากขึ้น ด้วยสิทธิตาม First Amendment นี้เป็นที่รู้จักและยอมรับเป็นการทั่วไปใน หลักการ อุปถัมภ์ ทางเท้า ที่ทำงานร่วมกับอุปถัมภ์ เมือง นี้ ชับเน้นประเด็นการเข้าถึงพื้นที่สาธารณะให้มีความ สำคัญขึ้น และนำไปสู่ข้อเสนอยุทธศาสตร์ของเขา ที่เสนอให้มีที่สาธารณะสำหรับแลกเปลี่ยนความคิดเห็นโดยสาธารณะ (public forum) โดยอ้างกลับไปยังรัฐธรรมนูญของสหรัฐที่ระบุให้ “รัฐบาลต้องสร้างลานสาธารณะเพื่อที่เปิดให้มีการ สื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ” ด้วยการใช้อุปถัมภ์ อินเทอร์เน็ต คือ พื้นที่ Zatz ได้กรอบให้รัฐธรรมนูญสหรัฐรองรับ ลานสาธารณะบนอินเทอร์เน็ตด้วย

ในประเด็นอินเทอร์เน็ต ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่และข้อมูลข่าวสาร ความเป็นส่วนตัว เป็นประเด็นแกนกลางสำคัญ อันหนึ่งในการถกเถียงเรื่องการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต Daniel J Solove (2001) อภิปรายโดยละเอียดถึงปัญหาของ อุปถัมภ์ พี่เบิ้ม (Big Brother) จากนวนิยาย หนึ่ง-เก้า-แปด-สี่ โดย จอร์จ ออร์เวลล์ ซึ่งเขากล่าวว่ากระบวนการนี้ใน แบบดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการพัฒนากฎหมายความเป็นส่วนตัวในสหรัฐอเมริกา ด้วยอุปถัมภ์ พี่เบิ้ม นั้นการรุกร้า ความเป็นส่วนตัว หมายถึงการเผยให้เห็นโลกที่ปิดบังซ่อนเร้นของใครๆ หนึ่ง ด้วยการถ้ามองเผ่าสังเกตไปในพื้นที่ส่วน ตัว และเปิดโปงข้อมูลปกปิด อุปถัมภ์ พี่เบิ้ม ชับเน้นประเด็นการละเมิดความเป็นส่วนตัว การติดตามเผ่ามอง แต่ไม่ ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นข้อมูลส่วนบุคคลในฐานะข้อมูล-ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นข้อมูลปกปิด ซึ่งเขาเห็นว่าเป็นปัญหา หลักในยุคสารสนเทศ Solove เสนอว่าอุปถัมภ์ที่เหมาะสมในการจับประเด็นข้อมูลส่วนบุคคล คืออุปถัมภ์ คดี ความ (The Trial) จากเรื่องสั้นชื่อเดียวกัน โดย ฟรานซ์ คาฟกา³ การทำความเข้าใจประเด็นความเป็นส่วนตัวด้วยอุป ถัมภ์ คดีความ จะทำให้เราพบว่าปัญหานั้นคือ ความไม่มีอำนาจในการควบคุมหรือมีส่วนตัดสินใจใดๆ ในการเก็บ และใช้ข้อมูล ซึ่งเป็นปัญหาที่กฎหมายว่าด้วยข้อมูลส่วนบุคคลในกลุ่มประเทศยุโรป (OECD) ได้ให้ความสำคัญ ต่างจาก กฎหมายสหรัฐอเมริกาที่ไม่ได้ให้ความสำคัญ

ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา ข้อมูลการจับจ่ายใช้สอย ธุรกิจการเงิน ธุรกิจประจำวัน ฯลฯ จำนวนมหาศาลถูก บันทึกไว้ในฐานข้อมูล ข้อมูลรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ที่ครั้งหนึ่งเคยถูกจดไว้ในกระดาษที่จะค่อยๆ เสื่อมสลายไปตาม กาลเวลา ปัจจุบันมันถูกเก็บไว้ตลอดกาลในรูปแบบดิจิทัล บริษัทต่างๆ สร้างฐานข้อมูลขนาดมหึมาที่ประกอบด้วย ข้อมูลทางจิตวิทยา สีมิว เพศ งานอดิเรก รายได้ และการใช้จ่ายของปัจเจกบุคคล มันเป็นไปได้มากขึ้นทุกทีที่จะสร้าง ชีวิตประวัติของใครๆ หนึ่งขึ้นมาจากข้อมูลดิจิทัลเหล่านี้ สิ่งเหล่านี้ไม่ได้ทำโดยรัฐ แต่โดยเอกชน “สังคมดิสโทเปียในแบบ บอว์เวลล์นั้น ถูกครอบงำโดยรัฐส่วนกลาง เขาไม่เคยคาดเดาถึงความสำคัญของลัทธิบริโภคนิยมแบบไม่รวมศูนย์ที่ อาจถูกใช้เพื่อการควบคุมทางสังคม” (David Lyon, อ้างใน Solove 2001:1396) ข้อถกเถียงนี้ นำมาสู่การปรับอุป ถัมภ์ พี่เบิ้ม มาเป็นอุปถัมภ์ พี่น้อง (Little Brothers) สำหรับกลุ่มเอกชน แต่ Solove แย้งว่าแม้อุปถัมภ์ พี่เบิ้ม พี่รอง จะมีประสิทธิภาพในการจับประเด็นปัญหาความเป็นส่วนตัวจำนวนหนึ่ง แต่มันก็ล้มเหลวในการจับมิติที่สำคัญ ที่สุดของปัญหาฐานข้อมูล นั่นคือ ธรรมชาติของความสัมพันธ์ของเรากับองค์กรทั้งสาธารณะและเอกชน

3 Franz Kafka, 'Der Prozeß'. 'คดีความ', แปลไทยโดย ดวงพร พงษ์โสภาวิจิตร, สนพ.สามัญชน.

ในยุคสมัยใหม่ ชีวิตของเราเกือบทั้งหมดถูกควบคุมโดยสถาบันระบบระเบียบแบบราชการ (bureaucratic institutions) ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสาร ความบันเทิง การรักษาพยาบาล การงาน การศึกษา การเดินทาง และวัฒนธรรม สถาบันเหล่านี้วางโครงสร้างชีวิตของเรา และเสรีภาพของเรานั้นก็เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของเรากับมัน ข้อมูลนั้นเปลี่ยนวิธีที่กระบวนการระบบระเบียบประเมินและตัดสินใจสิ่งที่มีผลกับชีวิตเรา และมันยังทำให้อำนาจที่เดิมก็ไม่เท่าเทียมกันอยู่แล้วในความสัมพันธ์ระหว่างเรากับสถาบัน ยิ่งไม่เท่าเทียมกันหนักขึ้นไปอีก สุดท้ายแล้วมันกระทบต่อศักดิ์ศรีและเสรีภาพแห่งความเป็นมนุษย์ของเรา นี่คือนิติแกนกลางของปัญหาความเป็นส่วนตัวของฐานข้อมูล และมันจะเข้าใจได้ดีที่สุดด้วยอุปถัมภ์ของคาฟกา

ในเรื่อง *คดีความ*, โยเซฟ คา ตื่นขึ้นมาและพบกับคนเต็มไปหมดในห้องของเขา เขาถูกแจ้งให้ทราบว่าเขาถูกจับกุม เนื่องจากได้กระทำความผิดร้ายแรงอย่างหนึ่ง ซึ่งโยเซฟเองก็ไม่ว่าอะไร เจ้าหน้าที่และคนที่เกี่ยวข้องกับคดีทั้งหมดก็ไม่มีใครตอบคำถามของโยเซฟได้ โยเซฟพยายามสืบเสาะถามไถ่ข้อมูลเกี่ยวกับคดีของเขาจากคนที่เกี่ยวข้องต่างๆ แต่ข้อมูลที่เขาได้รับแต่ละครั้งก็เป็นเพียงการตอบไปตามหน้าที่ของระบบราชการ และไม่ได้ทำให้เขาเข้าใจอะไรมากขึ้นเลย เขาพยายามติดตามความคืบหน้าของคดี แต่ก็ไม่เป็นผล เรื่องราวผ่านไปเช่นนี้ จนกระทั่งในที่สุดหนึ่งปีหลังจากนั้นก็มีคนพาตัวเขาไปประหารชีวิต ทุกอย่างอยู่เหนือความควบคุมของเขา และอันที่จริงก็อยู่นอกเหนือความควบคุมของเจ้าหน้าที่ด้วย เราอาจกล่าวได้ว่า สำหรับเจ้าหน้าที่ราชการแล้ว มันไม่มีมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อที่ชื่อ โยเซฟ คา จะมีก็เพียงบุคคลที่ชื่อ โยเซฟ คา ที่ปรากฏอยู่ในระเบียบเท่านั้น หน้าที่ของพวกเขาที่มีเพียงจัดการเอกสารและระเบียบให้เรียบร้อยตามกระบวนการ ไม่มากหรือน้อยไปกว่านี้

Solove ชี้ให้เห็นว่าประเด็นปัญหาจากฐานข้อมูล นอกไปจากการเก็บและใช้ข้อมูลบุคคลโดยเจ้าของควบคุมไม่ได้แล้ว, การใช้ระเบียบข้อมูลบุคคลซึ่งอาจจะผิดพลาดหรือไม่ครบถ้วนในฐานข้อมูล อย่างไม่ตระหนักและไม่ใส่ใจ โดยระบบแบบราชการเพื่อตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตเรา ก็ยังส่งผลต่อชีวิตของเราได้อย่างใหญ่หลวงด้วย และสิ่งนี้คือสิ่งที่อุปถัมภ์ *ที่เบ้ม* ได้ละเลยไป แต่ *คดีความ* ได้ขบขันมันออกมา ผ่านการอธิบายด้วยอุปถัมภ์ *คดีความ* Solove ได้แสดงต่อให้เห็นว่า ด้วยความเข้าใจใหม่เรื่องอำนาจในการควบคุมข้อมูลส่วนบุคคลนี้ เราจำเป็นต้องทบทวนกฎหมายความเป็นส่วนตัวที่มีอยู่เดิม ในประเด็น 1) เมื่อใดที่รัฐบาลจะสามารถเปิดเผยข้อมูลบุคคลสู่สาธารณะได้; 2) ความจำเป็นในการออกจากตัวแบบที่ว่าความเป็นส่วนตัวคือความลับ (privacy-as-secrecy); 3) การมีตัวเลือกที่เพียงพอในการจะอนุญาตให้ใช้ข้อมูลส่วนบุคคล ไม่ใช่แค่ปิดหมัดกับเปิดหมัด; 4) การเปิดเผยข้อมูลที่สามารถนำไปเดาเป็นรหัสผ่านได้สู่สาธารณะ เช่น เลขประกันสังคม หรือ สกุเลียมของแม่

สำหรับตัว Solove เองแล้ว เป็นไปได้ว่า เขาอาจมองเห็นและเข้าใจประเด็นปัญหาฐานข้อมูลนี้ในตอนเริ่มแรก โดยไม่ได้ใช้อุปถัมภ์จากนวนิยาย *คดีความ* อย่างไรก็ตามความสำคัญของอุปถัมภ์ที่เขาชี้ให้เห็นคือ เราจำเป็นต้องมีภาษาที่ใช้เพื่อให้สาธารณะได้เข้าใจปัญหานี้ร่วมกัน การหยิบยืมอุปถัมภ์จากนวนิยายที่ค่อนข้างแพร่หลายในแวดวงก็จะช่วยให้เรามีภาษาในการสื่อสาร เห็น และเข้าใจปัญหานี้ร่วมกันได้ คำแนะนำนี้คล้ายกับที่ Wyatt (2004:249) พุดเอาไว้เมื่อตอนที่เขาอธิบายอุปถัมภ์เกี่ยวกับอินเทอร์เน็ต ว่าเราควรอ่านนวนิยายไซเบอร์พังก์ เพราะมันเป็นแหล่งของอุปถัมภ์ที่ผู้กระทำการทางสังคมสามารถนำไปใช้ได้ และการที่เราจะเข้าใจมุมมองของผู้กระทำการทางสังคม เรา

ก็จำเป็นที่จะต้องเข้าใจอุปลักษณะที่เขาใช้

อินเทอร์เน็ตคือห้องสมุด?: อุปลักษณะเพื่อการสื่อสาร

อย่างไรก็ตาม ในการวิจัยเพื่อหาหนทางที่เหมาะสมสำหรับการให้การศึกษาเรื่องการใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการสืบค้นข้อมูลแก่นักศึกษา TG McFadden (2001: 96-98) พบว่า บางทีจากใช้อุปลักษณะใกล้เคียงอย่าง สถานที่ หรือ ห้องสมุด เพื่ออธิบายอินเทอร์เน็ต ก็อาจไม่เหมาะสมเท่าไรนัก เนื่องจากสิ่งทอดตามของอุปลักษณะเหล่านั้นไปกันไม่ได้กับการเรียนการสอนเรื่องการใช้สารสนเทศ โดยเขาใช้คำว่า “*sort-trespassing*” เพื่อแสดงถึงการที่มโนทัศน์ในต่างประเภทถูกนำมาเทียบเคียงกันอย่างผิดพลาดและเข้ากันไม่ได้ (category mistake)

TG McFadden เล่าประสบการณ์จากการสอนเทคโนโลยีห้องสมุดและเวิร์ลด์ไวด์เว็บ (World Wide Web - WWW) แก่นักศึกษา ซึ่งเขาพบว่าสิ่งที่นักศึกษาส่วนใหญ่เรียนมาจากโรงเรียนมัธยมก็คือการใช้เครื่องมือทางเทคโนโลยีและฮาร์ดแวร์ต่างๆ แต่ไม่ใช่กระบวนการทางความคิดที่จำเป็นสำหรับการใช้และการประเมินข้อมูลข่าวสาร การพูดถึงอินเทอร์เน็ตในฐานะสิ่งของ เช่น ทางหลวง สถานที่ ห้องสมุด ฐานข้อมูล ดัชนีค้นคำ หรือ สารานุกรม นำไปสู่ความเข้าใจผิดสำคัญบางอย่างเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ต ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสืบค้นข้อมูล การใช้อุปลักษณะ ดัชนี (*index*) กับเว็บค้นหา (search engine) นั้น นำไปสู่สิ่งทอดตาม ซึ่งติดมาจากดัชนีของหนังสือและห้องสมุด ว่า: 1) คำเรียกในดัชนีนั้น ถูกเลือกมาอย่างดีแล้วเพื่ออธิบายเอกสารเป้าหมาย และ 2) เอกสารต่างๆ ถูกคัดสรรมาแล้วเพื่อบรรจุเข้าในฐานข้อมูลของเว็บค้นหา ผู้ใช้หนังสือและห้องสมุดสันนิษฐานได้ว่าเงื่อนไขทั้งสองนี้จะช่วยให้เขาพบข้อมูลที่ค้นได้ อย่างไรก็ตาม สิ่งนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นจริงสำหรับเวิร์ลด์ไวด์เว็บ

Gilster (1997 อ้างใน McFadden 2001: 100-102) เสนอว่าอุปลักษณะที่น่าจะใช้ได้ดีสำหรับอินเทอร์เน็ต ในบริบทของการอ่านออกเขียนได้ทางดิจิทัล (digital literacy) คืออุปลักษณะ ระบบปฏิบัติการ (operating system)⁴ ซึ่งยังเป็นมโนทัศน์ที่นักศึกษาค้นเคยอยู่แล้วด้วย ระบบปฏิบัติการโดยตัวมันเองไม่ใช่ทั้งตัวโปรแกรมประยุกต์หรือข้อมูล อย่างไรก็ตาม มันเชื่อมโยงสิ่งเหล่านั้นเข้าด้วยกันสำหรับผู้ใช้รายหนึ่ง ณ เวลาหนึ่ง ที่เครื่องคอมพิวเตอร์เครื่องหนึ่ง สิ่งทอดตามที่สำคัญของอุปลักษณะระบบปฏิบัติการคือ การที่มันไม่ได้เป็นที่เก็บข้อมูล กล่าวคือ มันจัดการการประมวลผลและเตรียมสภาพแวดล้อมในการทำงานให้ผู้ใช้ แต่มันไม่ได้เลือกข้อมูลและโปรแกรมให้ ผู้ใช้ต้องเลือกเองเพื่อจะทำงานบางอย่างในสภาพแวดล้อมนั้น ระบบปฏิบัติการอาจจะจัดเตรียมดีสก์ให้ผู้ใช้ได้ แต่ไม่ได้ประกันว่าจะมีข้อมูลอะไรที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ใช้ สิ่งนั้นเป็นปัญหาของตัวผู้ใช้ที่ต้องจัดการเอง McFadden เสนอว่าอุปลักษณะเช่นนี้เหมาะสำหรับใช้ในการเรียนการสอนเรื่องอินเทอร์เน็ตในบริบทของการอ่านออกเขียนได้ทางดิจิทัล

เมื่อพิจารณากรณีศึกษาของ McFadden เราพบได้ว่าการเลือกอุปลักษณะสำหรับการสื่อสารนั้นมีข้อพิจารณาหลายประการ เช่น 1) อุปลักษณะนั้นเน้นประเด็นที่เราต้องการได้ไหม; 2) สิ่งทอดตามของอุปลักษณะนั้นไปกันได้กับเรื่องอื่นๆ ที่เราต้องการสื่อสารไหม – ข้อพิจารณาที่ (1) และ (2) นี้มาควบคู่กัน เช่น อุปลักษณะ อินเทอร์เน็ตคือห้องสมุด

4 ซอฟต์แวร์ที่จัดการทรัพยากรต่างๆ ของเครื่องคอมพิวเตอร์ เพื่อให้ซอฟต์แวร์แอปพลิเคชันอื่นๆ ทำงานได้ ตัวอย่างเช่น Windows, Mac OS X, Linux

อาจเน้นประเด็นการค้นข้อมูลได้ แต่สิ่งทอดตามของมันขัดแย้งกับประเด็นความถูกต้องน่าเชื่อถือของข้อมูล; และ 3) อุปถัมภ์นั้นเป็นที่คุ้นเคยของกลุ่มเป้าหมายในการสื่อสารหรือไม่ เช่นกรณีนี้คือนักศึกษามหาวิทยาลัยที่อ่านหนังสือเข้าห้องสมุด และมีความรู้เรื่องคอมพิวเตอร์ขั้นพื้นฐาน, หรือกรณีของ Solove ที่ใช้อุปถัมภ์ พีเอ็ม และ คติความ จากนวนิยายที่มีชื่อเสียงในโลกภาษาอังกฤษ, หรือกรณีของ Zatz ที่ใช้อุปถัมภ์ พื้นที่สาธารณะ เพื่ออ้างอิง First Amendment ซึ่งเป็นข้อกฎหมายที่รู้จักกันแพร่หลายในแวดวงกฎหมายและนโยบายสาธารณะซึ่งเป็นเป้าหมายของเขา (บทความของ Zatz ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการกฎหมาย)

สรุป: ข้อเสนอเพื่อไทยออนไลน์ศึกษาและการเคลื่อนไหวทางสังคม

รายงานชิ้นนี้แสดงตัวอย่างการศึกษาอินเทอร์เน็ตในบริบทสังคม ผ่านการศึกษาภาษาที่เชื่อมโยงกับมโนทัศน์ ซึ่งภาษานี้ปรากฏอยู่ทั้งในวัฒนธรรม ตัวบทกฎหมาย นโยบายสาธารณะ หลักสูตรการเรียนการสอน

ประเด็นอภิปรายสำคัญเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ตนั้น ไม่แตกต่างนักจากประเด็นอภิปรายเกี่ยวกับการเมืองที่ Lakoff และ Johnson (2003: 236-237) ยกตัวอย่างในบทที่ 30 “Understanding” ท้ายเล่มหนังสือ *Metaphors We Live By* คือต่างก็มีสองประเด็นหลัก คือ เสรีภาพ และ เศรษฐกิจ: ในขณะที่สื่อสารมวลชน ผู้นิยมเสรีภาพ รวมไปถึงผู้สนับสนุนซอฟต์แวร์เสรี มองเห็นเสรีภาพและความเป็นไปได้ที่จะประกอบกิจกรรมต่างๆ โดยมีข้อจำกัดน้อยลงด้วยอินเทอร์เน็ต, นักธุรกิจ นักเศรษฐศาสตร์ นักพัฒนาต่างๆ ก็มองอินเทอร์เน็ตเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ เป็นสะพานไปสู่อนาคต เหมือนกับอุปถัมภ์ทุกตัว อุปถัมภ์ในทางการเมืองและเศรษฐกิจนั้นค่อนข้างมึนบางอย่างเอาไว้ Lakoff และ Johnson ยกตัวอย่างถึงอุปถัมภ์ แรงงาน คือ ทรัพยากร ว่า มันได้ซ่อนธรรมชาติของทรัพยากรเอาไว้ ไม่ว่าจะเป็ทฤษฎีเศรษฐกิจทุนนิยมหรือสังคมนิยม สถิติแรงงานต่างๆ ไม่ได้แยกความแตกต่างของแรงงานราคาถูกหรือแรงงานที่ถูกละเมิดสิทธิ โดยจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม การคิดถึงแรงงานในฐานะทรัพยากรลักษณะนี้คือการลดทอนความเป็นมนุษย์อยู่ในที่, ไม่ต่างกับอุปถัมภ์ ประชาชน คือ ระเบียบ ในระบอบราชการของ คติความ

การศึกษาและวางนโยบายกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตผ่านการศึกษาทางสถิติเพียงอย่างเดียว จึงมีปัญหาในลักษณะเดียวกัน การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในบางวัฒนธรรมเป็น ทรัพยากรที่ใช้ร่วมกัน ดังกรณีของเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก ที่อินเทอร์เน็ตและคอมพิวเตอร์หนึ่งเครื่องนั้นถูกส่งผ่านและใช้ร่วมกันหลายคนในกลุ่มญาติมิตร หรือกรณีของทรินิแดดที่คนจำนวนมากใช้อินเทอร์เน็ตในบ้านเน็ต เช่นนี้แล้ว สถิติจำนวนบัญชีผู้สมัครบริการอินเทอร์เน็ต ในวัฒนธรรมที่การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตเป็น ทรัพยากรส่วนตัว กับในวัฒนธรรมที่การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตเป็น ทรัพยากรที่ใช้ร่วมกัน ย่อมมีความหมายที่แตกต่างกัน และไม่สามารถใช้แทนจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตได้อย่างตรงไปตรงมา

แน่นอนว่า หากเราสนับสนุนแนวคิดอุปถัมภ์มโนทัศน์ มันไม่มีอะไรที่เราจะคิดถึงโดยไม่ใช้อุปถัมภ์ได้ แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า เราจำเป็นต้องใช้อุปถัมภ์เดียวสำหรับการศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การเสนอให้ลองคิดเรื่องที่ศึกษาด้วยอุปถัมภ์ตัวอื่น เป็นเพียงการลองปฏิเสธอุปถัมภ์ตัวเดิม แต่ไม่ใช่การปฏิเสธแนวคิดเรื่องอุปถัมภ์ เช่นเดียวกับการเสนอตัวชี้วัดทางสถิติตัวอื่น ที่ไม่ใช่การปฏิเสธวิธีทางสถิติ แต่ตั้งคำถามถึงความเหมาะสมของตัวชี้วัดที่ถูกใช้ ว่ามัน

ได้ซ่อนประเด็นอะไรเอาไว้ไม่ให้เราได้เห็นบ้าง ว่าตัวชีวิตตัวเดียวหรือกลุ่มเดียวนั้น จะเป็นสากลและใช้ชีวิตจริงๆ หนึ่งได้ข้ามภาษาข้ามวัฒนธรรมข้ามลักษณะสังคมจริงหรือ? การศึกษาอุปถัมภ์ได้ช่วยเราในการทบทวนถึงวัตถุประสงค์ศึกษาและวิธีศึกษาเรื่องต่างๆ ของเรา

เมื่อเทียบเคียงกรณีสถิติหรือวิธีศึกษาเชิงปริมาณ มันคือการทบทวนว่า เมื่อใดที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งถึงจะถูกนับ เช่น เมื่อใดที่ 0 จะขยับเป็น 1 เมื่อใดที่ 1 จะขยับเป็น 2 และต่อๆ ไป ซึ่งที่สุดแล้วคือการเตือนถึงการเลือกและการลืมนของตัวชีวิต พูดอีกอย่างก็คือ มันพยายามจะทำให้เห็นว่า เมื่อพิจารณาจากสิ่งที่อุปถัมภ์ของตัวชีวิตพบและพร่อง อะไรคือ *วัตถุประสงค์ในการศึกษา* ที่วิธีทางสถิตินั้นๆ ศึกษา ไม่ใช่ อ้างว่าศึกษา

ในขณะที่เดียวกัน มันก็นำไปสู่การทบทวน *วิธีศึกษา* อีกด้วย ว่าวิธีศึกษานั้นเลือกและลืมนอะไร ในกรณีวิธีทางสถิติอุปถัมภ์ที่มันใช้คิดถึงวัตถุประสงค์ คือ “X คือ สิ่งที่น่านับได้” หรือ “X คือ สิ่งที่ถูกนับ” ดังนั้นโดยตัววิธีศึกษาเอง ก็ได้ซ่อนเอาสิ่งที่นับไม่ได้หรือไม่ถูกนับเอาไว้ ในกรณีการศึกษาความเป็นส่วนตัว อุปถัมภ์ *พีเบิร์ม* จากนวนิยายหนึ่ง-เก้า-แปด-สี่ ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิธีศึกษาในแวดวงกฎหมายในสหรัฐอเมริกา ก็ได้ซ่อนหรือทำให้ไม่เห็นประเด็นความไร้อำนาจในการควบคุมข้อมูลส่วนตัวของบุคคล ดังที่งานของ Solove (2001) ได้พยายามชี้ให้เห็น

การไม่รับเอาวัตถุประสงค์โดยไม่ตั้งคำถามใดๆ เลย เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาประเด็นข้ามวัฒนธรรม ดังเช่นกรณีของอินเทอร์เน็ตที่มีพื้นที่พาดผ่านพื้นที่วัฒนธรรมหลายลักษณะ การถือเอา “อินเทอร์เน็ต” เป็นวัตถุประสงค์ที่หยุดนิ่งตายตัว เป็นสากลเหมือนกันหมดในทุกวัฒนธรรม จึงเป็นเรื่องที่เห็นได้ชัดเจนว่าเป็นไปไม่ได้ การกล่าวเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่าเราไม่สามารถศึกษาหรือเปรียบเทียบ “อินเทอร์เน็ต” ได้เลย แต่เป็นความพยายามให้ตระหนักถึงข้อจำกัดของวัตถุประสงค์และวิธีศึกษา เพื่อควบคุมการศึกษา การเปรียบเทียบ การกล่าวอ้าง หรือการสรุปการศึกษา ไม่ให้เกินไปจากข้อจำกัดดังกล่าว หรือหลีกเลี่ยงการเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ข้ามประเภท การพิจารณามโนทัศน์ “อินเทอร์เน็ต” ในวัฒนธรรมหนึ่งๆ ผ่านวิธีการทางมานุษยวิทยาภาษาดังที่ Nafus (2003) ได้ทำ ก่อนจะดำเนินการศึกษาลงไปในรายละเอียด จึงเป็นวิธีหนึ่งของผู้สนใจศึกษาประเด็นอินเทอร์เน็ตกับสังคมควรพิจารณา

สำหรับการสื่อสารเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่มีกลุ่มเป้าหมายคือมวลชนจำนวนมาก การเลือกใช้อุปถัมภ์เพื่อการสื่อสารที่จะเข้ากับวัฒนธรรมของมวลชนเป้าหมาย ยังเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นต้องใส่ใจ การรณรงค์ในประเด็นอินเทอร์เน็ตกับสังคมในประเทศไทย พบว่ามีการใช้อุปถัมภ์ เช่น *พีเบิร์ม* ดังกรณีศึกษาของ Solove เพื่อสื่อสารในประเด็นความเป็นส่วนตัว ปัญหาก็คือ ที่ไม่เคยมีการสำรวจหรือพิจารณาว่าอุปถัมภ์เหล่านี้ทำงานได้ดีเพียงใด มโนทัศน์จากนวนิยาย *หนึ่ง-เก้า-แปด-สี่* หรือวรรณกรรมต่างประเทศที่ถูกอ้างอิงอื่นๆ เช่น First Amendment แพร่หลายในสังคมไทยเพียงพอที่อุปถัมภ์เหล่านั้นจะทำงานได้, สิ่งทอดตามของมันไปกันได้กับมโนทัศน์อื่นๆ เกี่ยวกับประเด็นนั้นๆ ในสังคมไทยใหม่, หรือมีอุปถัมภ์อื่นใหม่ที่อาจทำงานได้ดีกว่า สิ่งเหล่านี้คือจุดที่ถูกละลายไปในการสื่อสาร มันอาจถูกมองข้ามไปเนื่องจากคณาจารย์ทำงานอยู่ในแวดวงที่คุ้นเคยกับวรรณกรรมที่ใช้อ้างอิงเหล่านั้น จนทึกทักไปเองว่ามวลชนเป้าหมายทั้งหมดจะเข้าใจอุปถัมภ์ดังกล่าว การพิจารณาเลือกอุปถัมภ์เพื่อสื่อสารกับมวลชนจึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ในการรณรงค์เพื่อเปลี่ยนแปลงนโยบายสาธารณะ

เอกสารอ้างอิง

- Cavanagh, Allison. (2007) *Sociology in the Age of the Internet*. Maidenhead: McGraw-Hill/Open University Press.
- Lakoff, George., and Johnson, Mark. (1980) [2003] *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lessig, Lawrence. (2008) *Remix: Making Art and Commerce Thrive in the Hybrid Economy*. London: Bloomsbury Academic.
- McFadden, T. G. (2001) Understanding the Internet: Model, Metaphor, and Analogy. *Library Trends*, Vol. 50, No. 1, pp. 87-109.
- Nafus, Dawn. (2003) The Aesthetics of the Internet in St. Petersburg: Why Metaphor Matters. *The Communication Review*, Vol. 6, No. 3, pp. 185-212.
- O'Neil, Mathieu. (2009) *Cyberchiefs: Autonomy and Authority in Online Tribes*. New York: Pluto Press.
- Solove, Daniel J. (2001) Privacy and Power: Computer Databases and Metaphors for Information Privacy. *Stanford Law Review*, Vol. 53, No. 6 (Jul., 2001), pp. 1393-1462.
- Wyatt, Sally. (2004) Danger! Metaphors at Work in Economics, Geophysiology, and the Internet. *Science, Technology, & Human Values*, Vol. 29 No. 2, Spring 2004, pp. 242-261.
- Zatz, Noah D. (1998) Sidewalks in Cyberspace: Making Space for Public Forums in the Electronic Environment. *Harvard Journal of Law & Technology*, Vol. 12, No. 1, pp. 149-240.